

**ТЕКСТОВІ КОНЦЕПТИ ЯК РЕАЛІЗАТОРИ
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

У статті розглядаються індивідуально-авторські асоціації, що виявляються у процесі застосування різних семантико-когнітивних процедур конструювання конвенційних і переосмислених концептуальних метафор у складі образно-асоціативного шару художніх концептів КОХАННЯ та ЖИТТЯ у романі С. Моема «Розмальована вуаль».

Ключові слова: художні концепти, індивідуально-авторське світосприйняття, образно-асоціативний шар, концептуальні метафори.

Специфіка художніх концептів вимагає застосування для їх аналізу нового підходу, який би відрізнявся від лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного. Такою, на нашу думку, видається запропонована Ніконовою В.Г. методика поетико-когнітивного аналізу [1], основою якої є положення лінгвопоетики, переломлені крізь призму когнітивної парадигми. Як відомо, лінгвопоетика – це синтез лінгвостилістики, лінгвістики і літературознавства; кожна з цих дисциплін має свій арсенал методів і прийомів аналізу.

Як зауважує В.Г. Ніконова, «використання методів концептуального, дескриптивного, інтерпретаційно-текстового, семантичного та компонентного аналізу мовного матеріалу художнього твору, процедур і прийомів контекстуального, логіко-семантичного, лексикографічного опису і кількісного аналізу отриманих даних надає змогу виявити вплив широкого соціально-історичного і культурного контексту, в якому творив письменник, на його індивідуально-авторське світобачення, розкрити втілення проявів свідомості автора в художніх концептах, які матеріалізуються в поетичних формах у його творах [1, с. 237].

Застосування методики поетико-когнітивного аналізу художніх концептів, як наголошує В.Г. Ніконова, передбачає проведення дослідження у двох напрямках: перший, жанр – текст – мова – концепт, від загальної характеристики поетики письменника до аналізу мови його творів й ідентифікації релевантних структур авторської свідомості (художніх концептів), і другий, концепт – концептуальна схема – смисл, від розгляду концептуальної системи художнього твору і визначення концептуальних пріоритетів письменника до моделювання смислової структури ключових художніх концептів та експлікації концептуального змісту художнього твору [1, с. 253].

Прикладом застосування поетико-когнітивного підходу до аналізу художніх концептів можуть слугувати розвідки стосовно реконструкції концептуального простору в художньому тексті [1]. Так, спираючись на дослідження Ніконової В.Г., уважаємо, що перший напрям, якщо його застосувати до художніх концептів, передбачає такі процедури поетапної реконструкції художніх концептів.

1. Виділення ключових фрагментів у художньому тексті – контекстів, в яких розвивається одна тема.

2. Виявлення тематичних ліній контекстів.

3. Аналіз засобів мовної репрезентації тематичних ліній у контексті, серед яких є метафори, метонімія та інші стилістичні засоби вербалізації концепту.

4. Виокремлення серед мовних засобів тематичної домінанти, компонент якої (тематичне слово) може бути використаний як її найменування (далі – НТД), і смислових релятив.

5. Ідентифікація художніх концептів (ХК) на основі тематичного слова як НТД, що використовується для мовного позначення ХК: тематичне слово → НТД → ХК [1, с. 274]. .

Наприклад, відібрані найменування тематичних домінант контексту – “life”, “love” уможливають ідентифікацію художніх концептів ЖИТТЯ, КОХАННЯ, вербалізованих у контексті художнього твору.

Другий напрямок поетико-когнітивного підходу до аналізу художніх концептів, концепт – концептуальна схема – смисл, передбачає застосування різних способів моделювання смислової структури художніх концептів. Інформативна насиченість художніх концептів визначає їхню багатовимірну і багатокомпонентну структуру [1, с. 275], в якій інкорпоровано предметно-почуттєвий, образно-асоціативний і смисловий шари. Структурна організація кожного з шарів – фрейми предметно-почуттєвого шару, набір концептуальних метафор у складі образно-асоціативного шару і польова структура смислового шару – зумовлюється характером акумульованої в ньому інформації [1, с. 278].

Логічно впорядкована інформація про певний фрагмент дійсності, зокрема про кохання, яка вирізняється конкретним, предметно-почуттєвим характером, структурована за В.Г. Ніконовою у фреймах предметно-почуттєвого шару художніх концептів [1].

До різновидів кохання у творі С. Моема «Розмальована вуаль» відносимо: *нерозділене кохання* (любов Киті до Таусенда), *нещире кохання* (почуття Таусенда до Киті, своєї дружини), *пристрасть* (почуття Таусенда до Киті) як негативний прояв та *кохання з першого погляду* (почуття манжурської жінки до Ведінгтона), *щире кохання* (монахинь до Господа, Уолтера до Киті) як позитивний його прояв.

Емоційний стан людини, в якому проявляється кохання – захопленість, хвилювання, насолода, палкість, сум’яття, божевілля, злість, сум, страждання, розпач.

Індивідуально-авторські асоціації виявляються у процесі застосування різних семантико-когнітивних процедур конструювання конвенційних і переосмислених концептуальних метафор у складі образно-асоціативного шару художніх концептів. Наприклад, у підґрунті словесних образів, які експлікують художній концепт ЖИТТЯ, складаються такі концептуальні схеми: ЖИТТЯ ЦЕ КОХАННЯ (*love*); ЖИТТЯ Є СТРАЖДАННЯ (*pain, suffering*); ЖИТТЯ Є ГРА (*game, flirt*); ЖИТТЯ Є ВИБІР (*chance*); ЖИТТЯ Є ЖЕРТОВНІСТЬ (*giving oneself up, worship*), ЖИТТЯ ЦЕ ОБОВ’ЯЗОК (*duty, work*), ЖИТТЯ ЦЕ ЗРАДА (*grievance, anguish, flirt, fault, betrayal*), ЖИТТЯ Є ШЛЯХ (*way*).

Конструювання переосмислених (оказіональних) концептуальних метафор відбувається шляхом застосування вже відомих із теорії концептуальної метафори прийомів перетворення базових метафор – *extension* “розширення”, *elaboration* “нарощування”, *combination* “поєднання”, *questioning* “перегляду”, а також запропонованих нами прийомів *restriction* “звуження”, *amelioration* “покращення” і *degradation* “погіршення”. Наприклад:

– *розширення*: LIFE IS CONTEMPT → LIFE IS DISRESPECT TO ONESELF, LIFE IS TEMPTATION, LIFE IS FAVOUR.

LOVE IS BETRAYAL → LOVE IS MEANNESS, LOVE IS FLIRT, LOVE IS SELFISHNESS, LOVE IS PASSION.

– *звуження*: DEATH IS DEPARTURE → DEATH IS WAY TO AN NEW WORLD.

– *покращення*: LOVE IS WORSHIP → LOVE IS GIVING UP YOURSELF TO GOD.

– *погіршення*: LOVE IS ADULTARY → LOVE IS SELFISHNESS, LOVE IS BETRAYAL, LOVE IS MEANNESS.

– *перегляд*: LIFE IS LOVE → LOVE IS LIFE

– *поєднання*: LOVE IS MADNESS + LOVE IS DISAPPOINTMENT + LOVE IS DISRESPECT TO ONESELF + LOVE IS SUFFERING = LOVE IS PSYCHOLOGICAL TENSION.

Образно-асоціативний шар художніх концептів містить асоціації, викликані в ході осмислення письменником абстрактних категорій, наприклад, кохання, в термінах конкретної діяльності людини, її стану та предметів і речовин, що її оточують. Так, кохання у творі С. Моема «Розмальована вуаль» уподібнюється:

– різним видам людської діяльності: *руйнації* (*destruction*): «If you want to know,» she said, trying to keep her voice steady, «I go with death in my heart and fear. I do not know

what Walter has in that dark; twisted mind of his, but I'm shaking with terror. I think it may be that death will be really a release» [2, p. 34].

– жертвовності (giving oneself up, worship): *«She worshipped him. He was splendid in his smart top boots, his white breeches, when he played polo...» [2, p. 44] ;*

– еґоїзму: *«I've known Charlie Townsend for a good many years and once or twice I've caught him with the mask off – you see, I never mattered, just a subordinate official in the Customs – and I know that he doesn't in his heart give a damn for any one in the world but himself» [2, p. 41].*

– станам людини: хвороби (illness): *«She felt that sweet pain in her heart which she always felt when she thought of Charlie» [2, p. 6];*

божевілля (madness): *«I had no illusions about you,» he said. «I knew you were silly and frivolous and empty-headed. But I loved you. I knew that your aims and ideals were vulgar and commonplace. But I loved you. I knew that you were second-rate. But I loved you» [2, p. 26];*

сліпоті (blindness): *«She was a fool and he knew it and because he loved her it had made no difference to him» [2, p. 28];*

стражданню (suffering): *«Her pain was so great that she could have screamed at the top of her voice; she had never- Known that one could suffer so much; and she asked herself desperately what she had done to deserve it» [2, p. 36];*

– психологічному напруженню (psychological tension): *«I was thankful to be allowed to love you and I was enraptured when now and then I thought you were pleased with me or when I noticed in your eyes a gleam of good-humoured affection?! I tried not to bore you with my love; I knew I couldn't afford to do that and I was always on the lookout for me first sign that you were impatient with my affection. What most husbands expect as a right I was prepared to receive as a favor!» [2, p. 27].;*

– неживим творінням: предмету (an object): *«It's a good many years now since she threw everything to the winds to be with me» [2, p. 46];*

– абстрактному явищу: залежності від іншого (dependence on the other): *«I don't want to hurt your feelings, but really I must tell you the truth. I'm very keen on my career. There's no reason why I shouldn't be a Governor one of these days, and it's a damned soft job to be a Colonial Governor. Unless we can hush this up I don't stand a dogs chance. I may not nave to leave the service, but there always be a black mark against me. If I do have to leave the service then I must go into business in China where I know people. In either case my only chance is for Dorothy to stick to me» [2, p. 31].*

перевазі над іншим (supremacy over the other): *«She says it's really not very flattering to her that the women who fall in love with her husband are so uncommonly second-rate» [2, p. 42].*

Глибинні смисли як складники художнього концепту – смислові атрибути – виявляються шляхом семантико-асоціативного осмислення царини мети і царини джерела базових і поетично переосмислених концептуальних метафор у складі образно-асоціативного шару художніх концептів.

Смисловими атрибутами художнього концепту ЖИТТЯ, реконструйованими у творі С. Моема «Розмальована вуаль», визначаються такі: жорстокість (ЖИТТЯ Є УДАРИ, ЖИТТЯ Є СТРАЖДАННЯ); важкість (ЖИТТЯ Є БІЛЬ, ЖИТТЯ Є ТЯГАР); недовговічність, швидкоплинність (ЖИТТЯ Є ГРА, ЖИТТЯ Є МИТЬ), несправедливість (ЖИТТЯ Є НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ).

Життя для Уолтера – служіння своїй справі, виконання обов'язків, любов до коханої, жертвність, допомога хворим, їх спасіння. Він не на хвилину не розмірковує чи їхати саме йому рятувати людей від холери.

"There's an epidemic. I believe it's the worst they've had for years. There was a medical missionary there. He died of cholera three days ago. There's a French convent there and of course there's the Customs man. Everyone else has got out."

His eyes were still fixed on her and she could not lower hers. She tried to read his expression, but she was nervous, and she could only discern a strange watchfulness. How could he look so steadily? He did not even blink.

"The French nuns are doing what they can. They've turned the orphanage into a hospital. But the people are dying like flies. I've offered to go and take charge" [2, p. 24]

В основі метафоричного осмислення художнього концепту ЖИТТЯ номінативною одиницею якого є словосполучення *take charge* лежить метафорична концептуальна схема ЖИТТЯ – ЦЕ СЛУЖІННЯ СВОЇЙ СПРАВІ.

Життя для монахинь – це служіння Богу, допомога бідним, сиротам, хворим.

"But the most striking thing about her was the air she had of authority tempered by Christian charity; you felt in her the habit of command. To be obeyed was natural to her, but she accepted obedience with humility. You could not fail to see that she was deeply conscious of the authority of the church which upheld her. But Kitty had a surmise that notwithstanding her austere demeanour she had for human frailty a human tolerance; and it was impossible to look at her grave smile when she listened to Waddington, unabashed, talking nonsense, without being sure that she had a lively sense of the ridiculous" [2, p. 49]

Це пожертва своєю долею, родиною, близькими людьми, стосунками з ними заради великої місії.

"She was one of the Sisters who came out from France with me ten years ago. There are only three of us left now. I remember, we stood in a little group at the end of the boat (what do you call it, the bow?) and as we steamed out of the harbour at Marseilles and we saw the golden figure of Sainte-Marie la Grace, we said a prayer together. It had been my greatest wish since I entered religion to be allowed to come to China, but when I saw the land grow distant I could not prevent myself from weeping. I was their Superior; it was not a very good example I was giving my daughters. And then Sister St Francis Xavier – that is the name of the Sister who died last night - took my hand and told me not to grieve; for wherever we were, she said, there was France and there was God" [2, p. 56].

Основою осмислення художнього концепту ЖИТТЯ в наведеному уривку є концептуальна метафорична схема LIFE IS WORSHIP.

Життя для монахинь співіснує лише з Господом. Заради нього вони теж залишили рідних, домівки, країну, щасливе життя. Їх любов до Господа, до ближнього покликала їх туди, де кожен день людина в останнє бачить сонце, навколишній світ – маленьке китайське містечко, де панує холера: *"It had been my greatest wish since I entered religion to be allowed to come to China .....for there was France and there was God" [2, p. 56].*

У цьому уривку аналіз семантики номінативних одиниць дозволяє конкретизувати базову концептуальну схему LIFE IS WORSHIP, як LIFE IS LOVE TO GOD.

Життя для Чарлі Таунсенда – це кар'єра губернатора, світська метушня, гра.

"I know. That is his stock in trade. He's made a science of popularity. He has the gift of making every one he meets feel that he is the one person in the world he wants to see. He's always ready to do a service that isn't any trouble to himself, and even if he doesn't do what you want he manages to give you the impression that it's only because it's not humanly possible" [2, p. 41].

Для Манжу життя – це все, що пов'язане з Ведінгтоном: бути поруч, піклуватися про нього, чекати на нього, поділяти з ним і радість, і страждання.

"No, that is a romantic exaggeration of the nuns. She belongs to one of the great families of the Manchus, but they have, of course, been ruined by the revolution. She is all the same a very great lady" [2, p. 63]

"It's a rather funny sensation, you know," he answered, wrinkling a perplexed forehead, "I haven't the smallest doubt that if I really left her, definitely, she would commit suicide. Not with any ill-feeling towards me, but quite naturally, because she was unwilling to live without me. It is a curious feeling it gives one to know that. It can't help meaning something to you." 'But it's loving that's the important thing, not being loved" [2, p. 63].

Вона залишила все заради нього: дім, родину, безпеку, самоповагу. Все заради того, щоб бути з ним.

"She's abandoned everything for my sake, home, family, security, and self-respect. It's a good many years now since she threw everything to the winds to be with me..." [2, p. 63]

В основі метафоричного осмислення художнього концепту ЖИТТЯ, номінативною одиницею якого є словосполучення *giving oneself up*, лежать метафоричні концептуальні схеми LIFE IS LOVE, LIFE IS WORSHIP.

Лексеми *grievance, anguish, flirt, fault* актуалізують концепт ЖИТТЯ у метафоричних концептуальних схемах LIFE IS GAME, LIFE IS LOSS.

Осмислення художнього концепту ЖИТТЯ відбувається завдяки інтерпретаційно-текстовому аналізу номінативних одиниць *chance, save, change*, які лежать в основі метафоричної схеми ЖИТТЯ – ЦЕ ВИБІР.

Повернувшись додому, Кіті вирішує жити разом з батьком, щоб прикрасити його самотнє життя, після смерті матері, додати позитивних емоцій народженням дитини, віддячити за його любов, віддати любов за дитячий егоїзм і непорозуміння.

"When I look back upon the girl I was I hate myself. But I never had a chance. I'm going to bring up my daughter so that she's free and can stand on her own feet. I'm not going to bring a child into the world, and love her, and bring her up, just so that some man may want to sleep with her so much that he's willing to provide her with board and lodging for the rest of her life" [2, p. 102].

"Let me be frank just this once, father. I've been foolish and wicked and hateful. I've been terribly punished. I'm determined to save my daughter from all that. I want her to be fearless and frank. I want her to be a person, independent of others because she is possessed to herself, and I want her to take life like a free man and make a better job of it than I have" [2, p. 102].

Ведінгтон зі своєю філософією доводить, що життя – це шлях, витвір мистецтва, найкращий з усіх.

"The only thing which makes it possible to regard this world we live in without disgust is the beauty which now and then men create out of the chaos. The pictures they paint, the music they compose, the books they write, and the lives they lead. Of all these tharichest in beauty is the beautiful life. That is the perfect work of arts" [2, p. 82]

Основою метафоричного осмислення концепту ЖИТТЯ у цьому уривку слугує метафорична концептуальна схема LIFE IS WAY.

Багаторівнева структурована сітка розкриває системну взаємодію між смисловими атрибутами-семами й атрибутами-асоціатами, що уможливило реконструкцію змісту художніх концептів як фрагментів концептуального простору художнього твору, в якому відбито не тільки загальнолюдські уявлення (наприклад, про палкість кохання), що впливають із повсякденної предметно-практичної діяльності людей, а й відтворено специфіку індивідуально-авторського світобачення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз: дис. ...доктора філол. наук: 10.02.04 / Ніконова Віра Григорівна. – Дніпропетровськ, 2008. – 558 с.
2. Maugham W.S. The Painted Veil / W.S. Maugham. – К. : Знание, 2006. – 287 с.

Olga Zabolotskaya

TEXTUAL CONCEPTS AS MEANS OF REALIZATION OF INDIVIDUAL AUTHOR'S PICTURE OF THE WORLD

This article deals with individual author's associations, which are defined in the process of realization of different semantic and cognitive procedures of building conventional and conceptual metaphors in the connotational concept layer of artistic concepts of LOVE and of LIFE in the novel by S.Maugham "The painted veil". These procedures consist of revealing conceptual system of a

literary text and defining author's conceptual priorities then modeling sensual structure of dominant artistic concepts and explication of conceptual content of a literary text.

Key words: individual author's associations, artistic concepts, conceptual metaphor, connotational concept layer.

Ольга Заболотская

ТЕКСТОВЫЕ КОНЦЕПТЫ КАК РЕАЛИЗАТОРЫ
ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКОЙ КАРТИНЫ МИРА

В статье рассматриваются индивидуально-авторские ассоциации, которые проявляются в процессе применения разных семантико-когнитивных процедур конструирования конвенциональных и переосмысленных концептуальных метафор в составе образно-ассоциативного шара художественных концептов ЛЮБОВЬ и ЖИЗНЬ в романе С. Моема «Узорный покров».

Ключевые слова: художественные концепты, индивидуально-авторское мировоззрение, образно-ассоциативный шар, концептуальные метафоры.

УДК 81.42'811.161.2

Вікторія Ільєнкова
(Харків)

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ЩАСТЯ
У СВІТЛІ ВЧЕННЯ ПРО МОВНУ КАРТИНУ СВІТУ
(на матеріалі гуманітарних наукових досліджень 1963-2015 років)**

У статті окреслено основні аспекти вивчення питання ЩАСТЯ в текстах авторефератів з гуманітарних наук у період з 1963 по 2015 роки. За допомогою семно-компонентного аналізу здійснено класифікацію характеристик та понять, через які вербалізується концепт ЩАСТЯ в текстах авторефератів з філософії, педагогіки, етики, психології та германістики. На підставі здійсненого аналізу виокремлено 38 елементів дефініцій, які характеризують концепт ЩАСТЯ. Також простежено динаміку дослідження концепту ЩАСТЯ, що дає змогу більш глибоко визначити місце концепту у лінгвістиці на сучасному етапі.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, концепт, щастя, мовна картина світу, концептуальна картина світу, семно-компонентний аналіз.

Ще за часів Відродження центр Всесвіту переноситься від проблем світобачення до конкретних проблем людини (андроцентризм). Такий погляд і на сьогодні не втратив своєї актуальності. Будь-яка проблема, пов'язана з людиною, важлива і потребує вирішення. Питання, пов'язані зі щастям людини, – не виключення, адже знайти відповідь намагалися вчені і за часів античності, і постмодерністи.

Для відображення відношень людини й довкілля використовується фундаментальне поняття картини світу. Цей термін у науці і почали використовувати з кінця ХХ століття. Його запропонував фізик Г. Герц і визначив, що картина світу – це сукупність внутрішніх образів зовнішніх об'єктів, що слугують для виведення логічних суджень про поведінку цих об'єктів [13, с. 5]. Початок вивчення картини світу поклав німецький філософ В. фон Гумбольдт. Питання картини світу вивчали К. Ясперс, Л. Вайсгербер, Б. Уорф, Е. Сепір, О. Потєбня, в українській сучасній лінгвістиці – А. Вежбицька, Н. Арутюнова, С. Єрмоленко, Ю. Карпенко, М. Кочерган, Л. Лисиченко, Г. Півторака, Н. Слухай, О. Снітко, Ю. Степанова, К. Голобородько.